

*Visió trinitària i cosmoteàndrica:
Déu, home, cosmos*

OPERA OMNIA
RAIMON PANIKKAR
VOL. VIII

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

I

MÍSTICA I ESPIRITUALITAT

1. **Mística, plenitud de Vida**
2. Espiritualitat, el camí de la Vida

II

RELIGIÓ I RELIGIONS

III

CRISTIANISME

IV

HINDUISME

1. L'experiència vèdica. Mantramañjarí
2. El Dharma de l'Índia

V

BUDDHISME

VI

CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG

1. **Pluralisme i interculturalitat**
2. Diàleg intercultural i interreligiós

VII

HINDUISME I CRISTIANISME

VIII

VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA: DÉU, HOME, COSMOS

IX

MISTERI I HERMENÈUTICA

1. **Mite, símbol, culte**
2. Fe, hermenèutica, paraula

X

FILOSOFIA I TEOLOGIA

XI

SECULARITAT SAGRADA

XII

ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA

(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

VISIÓ TRINITÀRIA
I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Xavier Serra

TRADUCCIONS

Ignasi Boada

Anna Serra

Jesús Silvestre

Josep-Maria Terricabras

Josep Torras

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original VISIONE TRINITARIA E COSMOTEANDRICA:
DIO-UOMO-COSMO

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL, SLL
Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Primera edició FEBRER DEL 2011

Producció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica INÊS CASTEL-BRANCO
Correcció de compaginades JOSEP TORRAS RODERGAS

Impressió i relligat AGPOGRAF, SA

© 2009 FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR
International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano

© 2010 ANNA SERRA ZAMORA, JESÚS MIQUEL
SILVESTRE GARCIA, JOSEP-MARIA TERRICABRAS
NOGUERAS i JOSEP TORRAS RODERGAS
per les traduccions respectives

© 1998 IGNASI BOADA SANMARTÍN
Llicència atorgada per GRUP EDITORIAL, SLU,
Editorial Empúries, per la traducció de *La Trinitat*

© 2011 FRAGMENTA EDITORIAL
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 8.214-2011
ISBN 978-84-92416-13-4 [obra completa]
978-84-92416-36-3 [vol. VIII]

 Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Indústries Culturals

 Obra Social "la Caixa"

 FUNDACIÓ
VIVARIUM

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: l'Institut Català de les Indústries Culturals (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), la Fundació La Caixa i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDIX

<i>Abreviatures</i>	11
<i>Introducció</i>	13

Primera part ASPECTES DEL DIVÍ

I LA DIVINITAT	19
<i>Introducció</i>	19
1 La polisèmia de la paraula	20
<i>a Ambigüitat</i>	20
<i>b Ús polèmic</i>	21
<i>c Relativitat</i>	22
2 Una aproximació a la divinitat	23
<i>a Observacions lingüístiques</i>	24
<i>b Antecedents històrics</i>	27
3 L'estructura de la divinitat	28
<i>a Horitzons</i>	29
<i>b L'horitzó metacosmològic</i>	29
<i>c L'horitzó metaantropològic</i>	30
<i>d L'horitzó metaontològic</i>	31
<i>e Els mètodes</i>	33
4 L'estructura de la consciència humana de la divinitat	38
5 La divinitat entre Déu i el sagrat	44

<i>Conclusió</i>	46
<i>Bibliografia</i>	49
II ELS ROSTRES DE DÉU. <i>FACIES DEITATIS</i>	51

Segona part
VISIÓ TRINITÀRIA

Secció primera
LA TRINITAT
UNA EXPERIÈNCIA HUMANA PRIMORDIAL

<i>Nota a l'edició catalana</i>	67
<i>Prefaci</i>	69
<i>Pròleg</i>	77
<i>Introducció</i>	87
I FORMES D'ESPIRITUALITAT	93
1 Iconolatria – <i>Karmamārga</i>	94
2 Personalisme – <i>Bhaktimārga</i>	101
3 Advaita – <i>Jñānamārga</i>	107
II LA TRINITAT	121
1 El Pare	123
2 El Fill	129
3 L'Esperit	135
III LA TRINITAT RADICAL	145
1 Nihilisme	150
2 Humanisme	152
3 Materialisme	153

Secció segona
L'HOME, UN MISTERI TRINITARI

PRELIMINARS	159
1 El context	159
2 Pressupòsits	160
<i>a La crisi de la terra</i>	161
<i>b El fiasco de la raó</i>	161
<i>c La incredibilitat del monoteisme absolut</i>	161
<i>d La insuficiència de les tradicions aïllades</i>	162
<i>e El paper insubstituïble de totes les cultures i religions</i>	162
3 Síntesi	163
INTRODUCCIÓ	165
1 El paper de l'experiència humana	165
2 La responsabilitat vers el món	166
I L'HOME, UNA REALITAT IRREDUCTIBLE TANT AL SUBJECTE COM A L'OBJECTE	169
1 L'individu	169
2 La persona integral	172
3 El misteri Home	176
II LA QUATERNITAS ANTROPOLÒGICA	179
1 La imatge hellenística de l'home	179
2 Antropologia índica	184
3 La comprensió còsmica de l'home	187
III MYSTERIUM	189
1 Experiència de la transcendència	189
2 Superació de l'antropocentrisme, el teocentrisme i el cosmocentrisme	192
3 L'home integral, una dimensió trinitària	194
4 Els tres actes del drama teantropocòsmic	196
5 La trinitat cristiana	199
6 La responsabilitat humana vers el món	201

Tercera part
LA REALITAT COSMOTÈANDRICA

Secció primera
COLLIGITE FRAGMENTA
 PER A UNA INTEGRACIÓ DE LA REALITAT

<i>Introducció</i>	207
I UNA NOVA VISIÓ	211
1 L'horitzó obert	213
2 La perspectiva humana	222
3 Sumari	226
II ELS TRES MOMENTS KAIROLÒGICS DE LA CONSCIÈNCIA	233
1 El moment ecumènic	238
2 El moment econòmic	247
<i>a L'humanisme científic</i>	248
<i>b La crisi ecològica</i>	254
<i>c L'interludi ecosòfic</i>	264
3 El moment innocent	265
III L'EXPERIÈNCIA COSMOTÈANDRICA	277
1 Alguns pressupòsits	278
2 Formulació de la hipòtesi	284
3 Algunes objeccions	294
4 Descripció	304

Secció segona
ASPECTES D'UNA ESPIRITUALITAT
COSMOTÈÀNDRICA

<i>Introducció</i>	317
I EL PRIMAT DE LA VIDA	321
II LA VIDA COM EL TEMPS DE L'ÉSSER	329
III L'ÉSSER COM A MANIFESTACIÓ DE LA PARAULA	335
IV LA PARAULA COM A SO DEL SILENCI	341
V EL SILENCI COM A OBERTURA AL BUIT	345
VI EL BUIT COM A ESPAI PER A LA LLIBERTAT D'ACCIÓ	349
VII L'ACCIÓ COM A DESCOBERTA DEL MÓN	355
VIII EL MÓN COM EL LLOC DE L'HOME	361
IX L'HOME COM A PARTICIPANT DEL DIVÍ	365
<i>Epíleg</i>	373
<i>Glossari</i>	381
<i>Procedència dels textos</i>	389
<i>Índex onomàstic</i>	391

ABREVIATURES

Esriptures hindús

AB	Aitareya-brāhmaṇa
AU	Aitareya-upaniṣad
AV	Atharva-veda
BG	Bhagavad-gītā
BU	Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad
CU	Chāndogya-upaniṣad
KathU	Kaṭha-upaniṣad
KausU	Kauṣītaki-upaniṣad
KenU	Kena-upaniṣad
MaitU	Maitrī-upaniṣad
MandU	Māṇḍūkya-upaniṣad
MundU	Muṇḍaka-upaniṣad
RV	Ṛg-veda
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
SU	Śvetāśvatara-upaniṣad
TB	Taittirīya-brāhmaṇa
TU	Taittirīya-upaniṣad
YS	Yoga-sūtra

Esriptures cristianes

- Ac Fets dels Apòstols
- Ap Apocalipsi
- 1Co Primera carta als Corintis
- 2Co Segona carta als Corintis
- Coh Cohèlet
- Col Carta als Colossencs
- Ct Càntic dels Càntics
- Dt Deuteronomi
- Ef Carta als Efesis
- Ga Carta als Gàlates
- Gn Gènesi
- Is Isaïes
- Jb Job
- Jm Carta de Jaume
- Jn Evangeli segons Joan
- Jr Jeremies
- Lc Evangeli segons Lluc
- Mc Evangeli segons Marc
- Mt Evangeli segons Mateu
- Pr Proverbis
- Rm Carta als Romans
- Sir Siràcida
- Sl Salmes
- Sv Saviesa
- 1Te Primera carta als Tessalonicencs

Altres

- Denz. H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Würzburg, 1854.
- PG J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Græca*, Paris, 1857-1866.
- PL J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, Paris, 1844-1855.

INTRODUCCIÓ

AQUEST ESTUDI té l'ambició de presentar, tot i que d'una manera molt esquemàtica, una visió de la realitat, una cosmovisió, diferent de la cosmologia vigent en la cultura dominant.

De fet, la visió trinitària de la realitat no es limita a la concepció que se sol anomenar *cristiana*: és molt més àmplia i universal. La humanitat sempre ha tingut la consciència, més o menys clara, d'un Misteri superior, transcendent o immanent a l'Home.

Les pàgines que segueixen tenen l'audàcia de voler parlar d'aquesta Realitat que anomenem *Misteri*.

Si escoltem com la humanitat ha expressat la comprensió de si mateixa i del cosmos, podem advertir tres grans visions: la visió *monista*, la visió *pluralista* (en últim terme, *dualista*) i la visió *adualista*.

Des d'una perspectiva metafísica, aquestes tres definicions indiquen tres grans cosmovisions de la història humana.

- a L'esperit humà anhela desxifrar el misteri que l'envolta i se serveix de la seva intel·ligència. La intel·ligència humana es concentra en una de les seves funcions: la raó. Aquesta és més pràctica que el pur intel·lecte ja que arriba a comprendre les coses descobrint-ne la concatenació (lògica), i així aconsegueix manipular-les. L'intel·lecte pur, en canvi, es concentra en la llum interna (intelligibilitat) pròpia de cada cosa.

Per tal que la raó pugui entendre, ha de reduir a uniformitat les dades que se li presenten. Per això ha de reduir-les a un concepte.

Davant de la diversitat complexa de la Realitat, la raó recorre a conceptes cada cop més generals i abstractes. La raó ens condueix així a la unitat del concepte d'Ésser o d'alguna cosa equivalent. L'Ésser és u, l'U, o simplement la Realitat o el que és —deixant de banda les diverses i importants distincions filosòfiques. La raó, per comprendre, exigeix la *reductio ad unum*, com deien els escolàstics. Per moltes elucubracions que es facin amb l'analogia o amb la dialèctica, serà sempre un *primum analogatum*, un concepte primari que ens permet aplicar la mateixa analogia a diversos conceptes o una «síntesi» que ens permet copsar la dialèctica dels oposats. Si volem entendre racionalment la realitat, haurem d'arribar al monisme a través de moltes modalitats que introduïm per distingir els diferents éssers. Seran només modalitats. Dit breument: si no volem renunciar a la racionalitat haurem d'afirmar que en última instància tot és Déu, o Ésser, o Esperit, o Matèria, o Energia, o No-res...

- b* Ja sigui per sentit comú, ja sigui per intuïció o instint humà, alguns filòsofs han acabat renunciant a una síntesi final i s'han quedat en un pluralisme filosòfic que, a la fi, es redueix al dualisme entre les dues grans esferes de la realitat: el material i l'espiritual, o sigui, el dualisme metafísic. L'anomenat *pluralisme ontològic* (no s'ha de confondre amb el *pluralisme religiós* de les discussions actuals), admetent una pluralitat d'entitats, com l'*atomisme*, per exemple, necessita també un vincle mental que sigui conscient de la pluralitat, així que, en última instància, es redueix al dualisme mencionat.

Aquestes són les dues grans opcions que ens presenta el pensament humà. Cap de totes dues, no obstant això, no està exempta de dificultats greus, com ens mostra la mateixa història. La racionalitat pura del monisme sembla ofegar l'home, que és alguna cosa més que la mera raó. El dualisme pur, si no vol renunciar a la racionalitat, haurà d'admetre la provisionalitat de les divergències i catapultar-nos cap a un futur o una escatologia en la qual «Déu» serà tot en tots, els «bons» triomfaran sobre els dolents, la «lluita de classes» serà capaç d'eliminar les desigualtats humanes, el «capitalisme» portarà el benestar a tothom, la «ciència» resoldrà els enig-

mes que encara no estan resolts, l'«esperit» triomfarà sobre la matèria, la totalitat dels àtoms formarà un món «superatòmic», la política serà finalment humana, la religió ho explicarà tot, etc. L'esquema temporal és sempre el mateix: el futur té la solució —i la consolació, si així ho creiem.

Si el monisme dóna la preeminència a l'estàtic, a l'immutable, a l'absolut, el dualisme tendeix al dinàmic, al canvi, al provisional. En ambdós casos es fuig de l'irracionalisme com si fos l'enemic número u. L'home no pot renunciar a cercar un sentit a la vida i a trobar el seu lloc en el cosmos. Ni l'agnosticisme ni l'escepticisme no renunciïn a sostenir racionalment les seves pròpies i respectives actituds. Com que no es pot revelar l'enigma de l'univers, és més racional abstenir-se de les explicacions últimes —ens diuen aquests sistemes de pensament. El dilema monisme/dualisme sembla no poder admetre una solució intermèdia si es vol salvar la racionalitat.

- c Si no reduïm la nostra meditació sobre la condició humana al que ens diu una sola cultura, ens adonem que altres cosmovisions han cregut trobar una via de sortida al dilema a què hem alludit entre el monisme i el dualisme. És la visió adualista o *advaita*, que constitueix la clau de les pàgines d'aquest estudi.

La gran interpel·lació de la visió adualista a la ment que ha configurat la cultura moderna (que ja no podem anomenar més tan sols *occidental*) consisteix precisament en la invitació a superar el racionalisme sense caure ni en l'irracionalisme ni en el supranaturalisme.

El desafiament de l'aproximació adualista a la realitat representa una mutació en els fonaments mateixos de la cultura dominant que ha creat la civilització contemporània, basada en la separació entre el coneixement i l'amor. L'*advaita* no pot ser acceptat només amb l'intel·lecte; requereix també l'amor. L'home no aspira només a voler trobar la *Veritat*, que vol comprendre —i Heidegger en pot ser el símbol contemporani. L'home aspira també al *Bé*, que vol encarnar, realitzar —i Lévinas en pot ser el símbol actual. Cal un *hieros gamos*, unes 'noces sagrades' entre Coneixement i Amor.

Un exemple d'aquest desafiament és la visió cosmoteàndrica, que intentem descriure en l'última part del nostre estudi.

Aquesta visió ens diu que la realitat no és formada per un bloc universal indistint —ja sigui diví, espiritual o material— ni per tres blocs o per un món en tres nivells —el món dels Déus (o de la Transcendència), el món dels homes (o de la Consciència) i el món físic (o de la Matèria), com si es tractés d'un edifici de tres plantes. La realitat és constituïda per tres dimensions relacionades les unes amb les altres —la *perichōrēsis* trinitària—, així que no solament una no existeix sense l'altra, sinó que totes estan entrelligades interindependentment. Tant Déu com el Món i l'Home, presos separatament o en *si mateixos*, sense relació amb les altres dimensions de la realitat, són simples abstraccions de la nostra ment. Aquesta intuïció cosmoteàndrica, crec, resol una sèrie d'antinòmies de les quals la ment contemporània sembla no poder-se deslliurar. Podria constituir la base per a una nova visió de la realitat.

La primera part està dedicada a un estudi general sobre la Divinitat i a un estudi més particular sobre els seus rostres (capítols 1 i 2). La segona part ofereix un comentari sobre la Trinitat cristiana, que ha sofert nombroses reelaboracions ja que el tema és el nucli fonamental de la visió cristiana de l'autor: el Déu vivent i el Déu trinitari, que no és ni monoteisme rígid ni politeisme, així com el cristianisme no és la seva doctrina simple; a la segona secció es presenta l'Home com un ésser trinitari en la visió antropològica, hellènica i còsmica, i la responsabilitat que té amb el cosmos.

Com a recapitulació de la problemàtica, a la tercera part s'introdueix una visió més àmplia, anomenada *Trinitat radical*, és a dir, la visió cosmoteàndrica, descrita primerament en el seu aspecte general i després en la seva forma d'espiritualitat.

Cal posar en relleu la importància d'aquest volum, ja que tracta de la visió universal de l'Home com a microcosmos, imatge del Tot, visió que reconeix en l'Home la seva dignitat en relació amb Déu i amb el Cosmos.